

Список літератури: 1. Конституція України // ВВР України. 1996. № 30. Ст. 134. 2. Основи правознавства: Підручник / За ред. І. Б.Усенка. К.–Ірпінь, 2000. 3. Правознавство: Підручник / А. І. Берлач, В. С. Ковальський; За ред. В. В. Копейчикова. К., 2005. 4. Основи правознавства: Навч. посіб. / Ківалов С. В. 5-те вид. Х., 2005. 5. Красавчикова Л. О. Конституційні права і свободи громадян. Х., 2001. 6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Голос України від 10 січня 2001 року. № 3 (2503). 7. Про психіатричну допомогу: Закон України // ВВР України. 2000. № 19. Ст. 143. 8. Рабинович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навч. посібник. К., 2004.

Надійшла до редколегії 06.02.08

В. М. Супрун

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ У СИСТЕМІ СУМІЖНИХ ЮРИДИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Активізація інтеграційних та глобалізаційних процесів у Європі сприяє зростанню значущості незалежності окремих держав, збереження їх особливої культури, традицій, національних надбань у багатьох сферах соціального буття. У цьому контексті проблема юридичного наукового розуміння і практично-правового втілення ідей інформаційного суверенітету набувають підвищеної актуальності. З одного боку це обумовлено інтенсифікацією процесів обороту інформації у внутрішній та зовнішній сферах соціальних і міждержавних відносин. З іншого – суттєвим негативним станом наукової і практичної невизначеності змісту означеної категорії та невизначеним, конфліктним її співвідношенням із сучасними науковими концепціями «державного суверенітету», «інформаційної свободи» та «інформаційної безпеки».

Метою даної статті є визначення місця, яке посідає вказана правова категорія у системі суміжних категорій, їх відмінних та спільних рис, а також параметри взаємодії понять, які дадуть можливість у подальшому сформулювати визначення поняття «інформаційний суверенітет».

Методологічною основою нашого дослідження є загальнонаукові і спеціальні методи дослідження. Зокрема, методи: системно-структурний, логічного аналізу, порівняльний, конкретно-історичний, матеріалістичної діалектики, техніко-юридичний та інші. Техніко-юридичний метод застосовується для виявлення нормативно-правових форм закріплення особливостей поняття «інформаційний суверенітет» у законодавстві України. Системно-структурний метод допомагає розкрити взаємодію суміжних із «інформаційним суверенітетом» явищ і категорій, визначити взаємовплив та взаємну обумовленість цього аспекту суверенітету зі станом інформаційної безпеки держави та реалізацією принципу свободи інформації, що формується в умовах становлення права на інформацію в Україні.

Метод матеріалістичної діалектики сприяє встановленню змісту й особливостей складових елементів інформаційного суверенітету та його нормативно-правової і фактичної основи. Порівняльний метод дослідження дає можливість співвіднести сучасне уявлення про аспекти незалежності держави у формуванні свого інформаційного простору з іншими елементами становлення суверенітету держави.

Термін «суверенітет» у державно-правовому розумінні був вперше введений у другій пол. XVI ст. групою французьких політичних діячів і юристів, яка висунула концепцію розподілу влади і суверенітету, заперечуючи тим самим втручання Папи Римського у державні справи. Найвідомішим діячем цієї групи був Жан Боден (1530–1596 рр.), член Генеральних Штатів, письменник, який у своїй праці «Шість книг про республіку» дав класичне визначення суверенітету: «Суверенітет – це абсолютна і постійна влада довірена державі, яка латинською визначається як *majestas*» [1, с. 181].

На сьогоднішній день виділяють три основних види суверенітету: державний, народний та національний, які в тому чи іншому вигляді закріплені у законодавстві переважної більшості сучасних країн.

Поняття інформаційного суверенітету вперше з'являється у науковому і нормативному правовому обороті в 1992 р., з прийняттям Закону України «Про інформацію» [2]. З цього часу українські і зарубіжні вчені неодноразово робили спроби щодо конкретизації термінології в сфері інформаційно-правового наукового і практичного обороту. Означені проблеми юриспруденції у своїх публікаціях порушували В. Речицький, Є. Захаров, А. Письменицький, Ю. Римаренко, С. Римаренко, В. Гавловський, В. Цимбалюк та інші.

Становлення і розвиток інформаційної сфери в Україні передбачає наявність основоположних засад державної інформаційної політики, що формуються на основі вивчення законодавчого досвіду демократичних країн та на основі власного досвіду, переосмислення певних процесів суспільно-політичного життя [3, с. 7]. Закон України «Про інформацію», що ґрунтувався на Декларації про державний суверенітет України та Акті проголошення незалежності України, утвердив інформаційний суверенітет, сформував правові засади міжнародного співробітництва в галузі інформації, закріпив право громадянина на інформацію.

У Законі визначені також головні напрями державної інформаційної політики: збереження доступу громадян до інформації; створення національних систем та мереж інформації; зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності; сприяння співробітниц-

тву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України [3, с. 8].

У Законі України «Про інформацію» закріплено саму категорію «інформаційний суверенітет» і встановлено її основи. Втім законодавець ухиляється від визначення самої категорії «інформаційний суверенітет», визначивши у даному акті тільки його матеріальну основу. Основою інформаційного суверенітету України визначаються національні інформаційні ресурси. Крім того, до інформаційних ресурсів України входить вся належна їй інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення. Україна самостійно формує інформаційні ресурси на своїй території і вільно розпоряджається ними, за винятком випадків, передбачених законами і міжнародними договорами. У законі України «Про інформацію» закріплені також гарантії інформаційного суверенітету України. Так, відповідно до ст. ст. 53,54 вказаного закону, інформаційний суверенітет України забезпечується: виключним правом власності України на інформаційні ресурси, що формуються за рахунок коштів державного бюджету; створенням національних систем інформації; встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України; використанням інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами.

Таким чином, бачимо, що, хоча категорія «інформаційний суверенітет» набула законодавчого закріплення, визначення її основних правових принципів і взаємодія із суміжними юридичними категоріями у законі відсутні. Тож завданням даної статті є простежити динаміку розвитку категорії інформаційного суверенітету і підвищення її пріоритетності в сучасних умовах суспільного розвитку.

Передусім, доцільним є з'ясувати взаємодію інформаційного суверенітету з державним суверенітетом. У сучасних дослідженнях, що присвячені проблематиці суверенітету, зазначається, що в умовах глобалізації, яка має потужні економічні та матеріальні чинники, фактично формуються нові глибокі цивілізаційні зміни у формуванні міждержавних відносин, а проблема суверенітету для сучасних держав набуває актуальності. Зокрема, І. А. Куян зазначає: «Наступи глобалізації – це виклик існуванню ідеї суверенітету взагалі, розмивання доктрини державного суверенітету як абсолютного принципу міжнародних відносин, поглинання національної своєрідності різних держав, і, особливо, їх економічної незалежності» [4, с. 116]. У цьому контексті інформаційний суверенітет окремої держави, її інформаційна безпека набувають особливої значущості у державній інформаційній політиці.

Натомість можна навести ідеї багатьох західних дослідників та політиків про те, що абсолютизація суверенітету може бути реаль-

ною загрозою перетворення зі знаряддя охорони націй на джерело небезпеки для них. Негативне ставлення до «абсолютного суверенітету» висловила й ООН, вбачаючи в ньому одну із головних перешкод на шляху міжнародного співробітництва [5, с. 990–991]. У даному контексті також зберігається потреба у забезпеченні інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки держави. Хоча суверенітет держави й інформаційний суверенітет не повинні перетворюватися на самоціль, а збереження інформації, що підпадає під юрисдикцію держави, потребує більш ґрунтовного визначення, метою якого є створення відповідних умов для реалізації принципу переважання доступної інформації над виправданням в обмеженні такої доступності. Зокрема, Європейська конвенція «Про інформацію щодо іноземного законодавства» від 7 червня 1968 р. визначає основні засади взаємодії держав, що підписали Конвенцію у сфері надання інформації, якою взяли на себе зобов'язання надавати одна одній інформацію щодо свого законодавства і процедур у цивільній та комерційній сферах, а також щодо їхньої судової організації. Проте даною конвенцією встановлюються і винятки у наданні інформації: «держава, до якої звернено запит, може відмовитись вжити заходів із запиту про інформацію, коли її інтереси зачіпаються справою, із якої виникає запит, або коли вона вважає, що відповідь може завдати шкоди її **суверенітету або безпеці**» [6]. На нашу думку, належне законодавче врегулювання протиріч між процесами інтеграції та національними інтересами, врахування інтересів держави, її інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету під час імплементації до національного законодавства норм міжнародного права, дасть можливість більш повною мірою забезпечити права та свободи суб'єктів інформаційних відносин.

З викладеного можемо зробити висновок про те, що інформаційний суверенітет є видовим поняттям по відношенню до суверенітету державного і повинен забезпечуватися останнім. Саме підвищення ролі інформації в суспільстві, зростання обсягів інформаційних відносин та суб'єктів даних відносин вимагає від окремо взятої держави більшої уваги у сфері забезпечення свого інформаційного простору та створення загальної системи охорони інформації.

Не менш важливим аспектом нормотворчого врегулювання вказаних відносин є розмежування поняття інформаційного суверенітету з інформаційною свободою та інформаційною безпекою. Спільність даних категорій, приналежність до однієї сфери державної діяльності є очевидною, проте наявність у кожній з них ключової категорії «інформація» вимагає детального з'ясування змісту цієї категорії та її взаємозв'язок із поняттями «суверені-

тет», «свобода», «безпека». Передусім необхідно з'ясувати загальнонаукове та юридичне значення поняття «інформація».

За визначенням ЮНЕСКО «інформація» – універсальна субстанція, що пронизує всі сфери людської діяльності, слугує провідником знань та поглядів, інструментом спілкування, взаєморозуміння та співробітництва, ствердження стереотипів мислення та поведінки. Однак більшість дослідників проблематики інформації та інформаційних відносин вважають, що вичерпне розуміння поняття інформації дати досить складно. Спробуємо узагальнити існуючі підходи до визначення поняття «інформація».

Серед дослідників, які розробляли ідеї інформації, можна виділити К. Е. Шеннона, Н. Вінера, Є. В. Єрмішину, А. А. Письменицького та інших. Класичне визначення поняття інформації можемо знайти в одинадцятитомному словнику української мови, відповідно до якого «інформація» – це: 1) відомості про оточуючий світ та процеси, які в ньому протікають, що сприймаються людиною або спеціальним пристроєм; 2) відомості про якінебудь події, чиясь діяльність та ін., повідомлення про щось [8, с. 98–99]. Новітні наукові дослідження все частіше використовують «теорію інформації», яка заснована у середині ХХ ст., для характеристики процесів, що відбуваються у суспільному та науковому житті. Більш широко вживається і саме поняття «інформація». Підтвердження даного факту знаходимо у великому тлумачному словнику української мови 2002 р., [9] окрім наведених тлумачень, відповідно до вказаного словника можна визначити як «інформацію»; 3) коротка стаття, допис у газеті, що містить фактичні дані; 4) відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях, бази даних комп'ютерних систем, або повне чи часткове відтворення їх елементів, пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості. Відомості, що обробляються в контакті людиною з автоматичним пристроєм, автоматичним пристроєм з автоматичним пристроєм (теорія інформації). Відомості, які є об'єктом зберігання, переробки, видачі та які мають формалізовану, закодовану структуру; 5) відомості, сигнали про навколишній світ, про зовнішнє і внутрішнє середовище, що їх сприймають організми. У біології – сукупність хімічно закодованих ознак, що передаються від клітини до клітини, від організму до організму; 6) властивість матеріальних об'єктів і процесів зберігати і породжувати певний стан, який у різних речовинно-енергетичних формах може бути переданий від одного об'єкта іншому [9, с. 402].

Саме поняття інформація стає об'єктом ґрунтового наукового дослідження з появою науки кібернетики. Її засновник Н. Вінер запропонував таке визначення: «інформація – це не енергія і не матерія, а означення змісту, отриманого від зовнішнього світу в

процесі пристосування до нього». Засновник теорії інформації К. Е. Шеннон тісно пов'язав поняття «інформація» з такою категорією, як імовірність. У теорії К. Е. Шеннона інформація розглядається як невизначеність, що знімається, а ця, остання, у свою чергу, вимірюється за допомогою імовірності. Теорія К. Шеннона називається «імовірнісно-статистичною теорією інформації». Саме в цій теорії від первісного, недостатньо чіткого уявлення про інформацію, як про відомості, якими обмінюються люди, був зроблений перехід до точного поняття «кількість інформації». Це поняття в статистичній теорії визначалося на основі поняття «імовірність». [10, с. 27–28]. Провідні вітчизняні дослідники на даному етапі розвитку правової науки визначають різновид поняття «інформація» – «інформація правова», під якою розуміється сукупність документованих або прилюдно оголошених відомостей про право, його систему, галузі, інститути, норми, джерела, юридичні факти, правові відносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику тощо [5, с. 264].

Свобода – у широкому філософському розумінні – природний стан народу або окремої людини, який характеризується можливістю людини діяти на власний розсуд. У вузькому розумінні свобода – об'єктивна можливість людини і громадянина здійснювати або не здійснювати певні дії, що ґрунтуються на його конституційних правах і свободах. Вчення про свободу як природний стан людини, розробляли ще філософи Давньої Греції та Давнього Риму. Для Платона свобода – діяльність «чистої думки», для Гегеля свобода – прагнення бути і дійсно бути самим собою.

Основні постулати вчення про свободу: усі люди вільні від народження і ніхто не має права відчужувати їхні природні права. Заперечення та охорона цих прав є головним призначенням держави. Свобода не може бути абсолютною, вона обмежена правами та свободою інших людей, принципами моралі, інтересами загального добробуту.

Демократичне суспільство ґрунтується не на вільному балансі між свободою та соціальною справедливістю, свободою та державним інтересом. Межі свободи можуть бути визначені тільки правовим законом, який і є її мірою [7, с. 441]. Таке розуміння свободи покладено також в основу інформаційної свободи, тобто можливість вільно отримувати, зберігати та розповсюджувати інформацію або ідеї. У ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. закріплено:

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів,

усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

3. Користування передбаченими в п. 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення [11, с. 334].

Як бачимо, порівнювані категорії мають як спільні риси (сфера інформаційних відносин), так і відмінності. До найбільш характерних відмінностей інформаційного суверенітету та інформаційної свободи можемо віднести:

1) інформаційний суверенітет передбачає захист інформаційних ресурсів та створення режиму доступу до інформаційних ресурсів України для іноземних держав; інформаційна свобода передбачає покладення обов'язку на державу (її органи) інформувати про свою діяльність та прийняті рішення, а також створення відповідних інформаційних служб або систем, що забезпечували б доступ до інформації;

2) відмінність за суб'єктами реалізації прав на інформаційний суверенітет та свободу інформації. Суб'єктом реалізації права інформаційного суверенітету є держава або державні органи, перелік суб'єктів права на інформаційну свободу є набагато ширшим.

Наступною категорією взаємозв'язку з інформаційним суверенітетом є інформаційна безпека. Відповідно до найбільш розповсюдженого визначення, безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від різного роду загроз. Існують й інші визначення даного поняття. Безпека – стан, у якому кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [7, т. 1, с. 137–138]. Безпека – здатність особи, суспільства і держави протидіяти загрозам небезпеки. Безпека – система заходів, спрямованих на попередження та уникнення небезпеки. Однак на нашу думку сьогодення потребує переосмислення поняття «безпека», що пояснюється значними змінами у соціальних та економічних сферах, революцією в інформаційних технологіях, переходом до нового постіндустріального суспільства. Тому поняття безпеки має відображати не лише стан захищеності життєво важливих інтересів, але й, окрім цього, включати в себе сукупність заходів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку особи, суспільства та держави, стабільності у державі.

Поняття «інформаційна безпека» є видовим по відношенню до родового поняття «безпека держави», а тому включає в себе ознаки, що притаманні поняттю «безпека держави». Окрім цього, поняття «інформаційна безпека» має певну специфіку, так як слово «інформаційна» у даному понятті має відношення не лише до по-

няття «інформація», але й до сфери, в якій здійснюється забезпечення безпеки держави, а саме в інформаційній сфері.

Виходячи з викладеного, інформаційну безпеку можна визначити як стан захищеності особи, суспільства та держави від інформації, що носить шкідливий або протиправний характер, здійснює негативний вплив на свідомість особи, перешкоджає її нормальному розвитку. Це також категорія, яка забезпечує стійкий розвиток стану захищеності інформаційної структури, включаючи комп'ютерні мережі та інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру. Саме остання теза досить тісно перемешується з інформаційним суверенітетом. Як зазначалося вище, «Основою інформаційного суверенітету України є національні інформаційні ресурси. До інформаційних ресурсів України входить вся належна їй інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення. Україна самостійно формує інформаційні ресурси на своїй території і вільно розпоряджається ними, за винятком випадків, передбачених законами і міжнародними договорами» [2].

Як варіант майбутнього визначення категорії «інформаційний суверенітет» можемо запропонувати таке: це певні ресурси даних, що є результатом здійснення державою своєї свободи, за рахунок держави або суб'єктів держави, внаслідок реалізації права на інформацію, що забезпечує рівність її у міжнародному інформаційному просторі, які вказують на її авторську належність державі, органам влади, місцевому самоврядуванню та іншим суб'єктам державної влади. Такий стан нормативно забезпечується міжнародними стандартами, закріпленими у міжнародних та європейських конвенціях, до яких приєдналася Україна, а також міжнародними та міждержавними договорами, укладеними органами влади України. Забезпечення державою інформаційного суверенітету передбачає такі чинники:

- право на інформацію має належати державі або її органам влади;
- реалізація державою інформаційного суверенітету включає забезпечення її інформаційної безпеки;
- реалізація інформаційного суверенітету повинна ґрунтуватися на основі інформаційної свободи та рівноправності.

Список літератури: 1. История политических и правовых учений: Учебник для ВУЗов / Под ред. В. С. Нерсесянца. 4-е изд., перер. и доп. М., 2006. 2. Закон України «Про інформацію» //ВВР України. 1992. № 48. Ст. 650. №2657-ХІІ. 3. Про основоположні засади державної інформаційної політики (Коментар Держінформу)// Інформаційна сфера України: стан проблеми та перспективи розвитку. (матеріали до парламентських слухань «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні»). К., 2002. 4. Куян І. А. Передумови виникнення ідеї суверенітету в політичній думці Західної Європи і сучасність // Держава і право. 2006. № 34. 5. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. /Відр. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К., 2003. Т. 1. 6. Європейська конвенція «Про інформацію щодо іноземного законо-

давства» від 7 червня 1968 р. 7. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. К., 1998 2004. Т. 5. 8. Словник української мови: в 11-ти т./Ред. колегія. Голова ред. кол. І. К. Білодід, К., 1978. Т. 9. 9. Великий тлумачний словник української мови / Укладач і голов. ред. В. Т. Брусел. К., 2002. 10. Письменицький А. А. Інформаційне право. Загальна частина. Навч. посібник. Х., 2005. 11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навч. посібник. К., 2004.

Надійшла до редколегії 23.01.08

В. В. Галунько

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Використання в юридичній науці поняття правового режиму допомагає розглядати адміністративно-правову складову державного управління більш детально. Думки про те, що правовий режим є важливою складовою юридичної науки дотримуються багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-правників. Найбільший внесок у його розвиток зробили С. С. Алексєєв, Д. Н. Бахрах, А. Р. Біла, Ю. П. Битяк, Б. Я. Бляхман, І. В. Гладун, І. В. Жилинкова, С. В. Ківалов, Ю. П. Пацурківський та інші [1, с. 245; 2, с. 45; 3, с. 410; 4, с. 37]. Утім названі вчені досліджували проблему правових режимів «в цілому», питань у сфері охорони права власності торкалися лише епізодично, досліджуючи більш загальні суспільні відносини.

Крім того, оскільки п. 7 ст. 92 Конституції України визначено, що «виключно законами України визначається:... правовий режим власності» дослідження правових режимів власності стає очевидною [5]. У такий спосіб державою підвищується ступінь забезпеченості та охорони невід'ємних, невідчужуваних громадянських прав, зокрема права на приватну власність, оскільки відповідно до ст. 22 Конституції України закріплені в ній права і свободи людини не є вичерпними і велика кількість науковців до невід'ємних прав особи відносить також і право на приватну власність [6, с. 262, 263; 7, с. 407; 8, с. 58; 9, с. 50].

Метою статті є визначення поняття, змісту і сутності розуміння правового режиму власності в Україні. Наукова новизна статті полягає в тому, що автор вивів власні ознаки та визначення поняття правового режиму власності в Україні.

Статтями 13 та 41 Конституції України встановлено, що кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Поряд із цим, відповідно до Основного закону «власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству» [5]. Дані положення деталізовані в інших законах України. Наприклад, ст. 319 Цивільного кодексу України визна-